

SPEAK TRUTH TO POWER
MOD UTAN GRÄNSER

MÄNNISKORÄTTSFÖRSVARARE SOM FÖRÄNDRAR VÅR VÄRLD

RAOUL WALLENBERG

RAOUL WALLENBERG

SVERIGE OCH EUROPA

”FÖR RAOUL WALLENBERG EXISTERADE INGET ’VI OCH DOM’. HAN SÅG BARA INTRESSANTA MÄNNISKOR, HAN SÅG INGA FRÄMLINGAR.”

Raoul Wallenberg, © Raoul Wallenberg Academy. Från Nina Lagergrens privata album, reproduktion: Karl Gabor.

CIVILKURAGE

Affärsmannen Raoul Wallenberg skulle fylla 32 år när han sommaren 1944 utnämndes till svensk diplomat och skickades till Ungern på ett svenskt-amerikanskt räddningsuppdrag. I mars 1944 hade tyska trupper marscherat in i Ungern. Strax därpå inleddes andra världskrigets snabbaste och mest omfattande deportation av judar. Den dag i juli 1944 då Raoul Wallenberg gav sig av från Sverige hade över 400 000 ungerska judar transporterats till gaskamrarna i Auschwitz

Raoul Wallenberg arbetade vid svenska ambassaden i Budapest och ledde en räddningsaktion som till största delen finansierades med amerikanska pengar. Han byggde upp en omfattande räddningsorganisation och gav tusentals ungerska judar svenskt diplomatiskt skydd med specialdesignade svenska ”skyddspass”. Han organiserade matförsörjning och boende för 9 000–10 000 judar i de så kallade svenskhusen i Budapests internationella ghetto. Dessutom grep han in och förhandlade, ibland i akuta lägen vid planerade deportationer. Inte sällan kunde många dödshotade vända tillbaka.

Vid krigets slut hade tiotusentals ungerska judar svensken Raoul Wallenberg att tacka för sitt liv. Raoul Wallenberg, däremot, förlorade sin frihet för alltid. I januari 1945 arresterades han av den sovjetiska armén och fördes till Lubjanka-fängelset i Moskva. Raoul Wallenberg skulle aldrig mer återse sitt hemland. Hans öde är fortfarande okänt.

Som vuxen brukade Raoul Wallenberg ofta skämta om att han innerst inne var en ganska feg person. Det var också så hans klasskamrater i småskolan hade sett honom. Raoul Wallenberg var inget givet hjälteämne som barn. Han var ängslig till sin natur och samlade hellre frimärken och bläddrade i uppslagsverk än slogs på skolgården. På fotbollsplan syntes han nästan aldrig.

Skolan skötte han så där. Han kunde själv erkänna att han var lat (en egenskap som dessbättre verkar ha förbyttits i sin motsats när han blev vuxen). Vid två tillfällen fick Raoul Wallenberg så dåliga betyg att han riskerade att inte bli uppflyttad till nästa årskurs. Men när studentexamen 1930 närmade sig skärpte han sig och gick ut som bäst i klassen.

Raoul Wallenbergs liv präglades av en stor familjetragedi. Hans pappa med samma namn avled i cancer tre månader innan Raoul föddes den 4 augusti 1912. Raoul Wallenberg växte därför upp ensam med sin unga mamma Maj och med farfar Gustaf Wallenberg i en betydelsefull roll som förmyndare och fadersfigur. Så småningom gifte Maj Wallenberg om sig med Fredrik von Dardel, Raoul Wallenbergs styvfar. Men det minskade inte Gustafs inflytande.

Farfar Gustaf Wallenbergs idéer om hur man bäst uppfostrade en ung man fick stor inverkan på Raoul Wallenbergs väg i livet. Ska man förstå hur det kom sig att det blev just Raoul Wallenberg som tog på sig det svåra uppdraget i Ungern, och dessutom genomförde det med gränslöst mod, finns här en given nyckel.

Gustaf Wallenberg ville att sonsonen skulle göra näringslivskarriär, bli en ledare som glänste över andra i sin generation. Det viktigaste en ung man kunde göra för att nå dithän var enligt honom att skaffa sig internationell erfarenhet och stifta bekantskap med främmande kulturer. Språkkunskaper och internationella perspektiv skulle bli utslagsgivande i framtiden, förutspådde Gustaf Wallenberg. Det var inget vanligt synsätt vid den här tiden. Våldigt få av Raoul Wallenbergs generationskamrater hade rest utomlands överhuvudtaget.

Framför allt ville Gustaf Wallenberg att Raoul skulle tillbringa några år i USA, inte bara för att lära sig engelska flytande utan också för att få i sig lite av den amerikanska andan – satsa på dig själv-mentaliteten och optimismen, övertygelsen att ingenting var omöjligt. Man kan säga att Gustaf hoppades att Raoul Wallenberg skulle bli lite mindre svensk och lite mer av en världsmedborgare, en kosmopolit.

Efter studenten skickades nittonårige Raoul Wallenberg därför till University of Michigan i Ann Arbor, USA, där han studerade arkitektur i tre och ett halvt år. Men planen var hela tiden att han skulle satsa på affärer. När Raoul Wallenberg återvände från USA skickade farfar Gustaf iväg honom på ett års utlandspraktik. Han tillbringade först ett halvår i Sydafrika som lärling på en trävaruagentur. Därefter väntade en nästan lika lång praktik på en holländsk bank i palestinska Haifa (dagens Israel). Det var i sanning unika erfarenheter för en ung svensk man, som då, i mitten av trettioalet, ännu inte hade fyllt 25 år.

UNDER VÅREN I HAIFA 1936 hade Raoul Wallenberg bott på ett pensionat tillsammans med en grupp judiska flyktingar från Tyskland. De blev hans nära vänner. Han fick höra hemska berättelser om förföljelserna av judar i nazi-Tyskland. Den Raoul Wallenberg som några månader senare återvände till Sverige

hade därför stor insikt och kunskap om vad Hitler utsatte Tysklands judar för. Han hade tillbringat nästan fem år utomlands och kom hem till Stockholm med ett internationellt perspektiv på livet och med en världsmedborgarattityd som stack ut.

Även i Stockholm fanns tyska judar som hade flytt undan Hitlers förtryck. Då, mot slutet av trettioalet, bemöttes de ofta med stor skepsis, för att inte säga främlingsfientlighet. Antisemitismen grodde under ytan också här. I det svenska näringslivet fanns till exempel branschorganisationer som skrev till Socialstyrelsen och krävde att judiska handlare skulle stoppas vid gränsen, om inte annat så av konkurrensskäl.

För den internationellt orienterade Raoul Wallenberg var ett sådant "vi- och dom"-perspektiv otänkbart. Han identifierade sig nästan mer med de påstått främmande flyktingarna än med de trångsynta svenskarna och han brukade skryta för sina vänner om det mikroskopiska judiska påbrå han hade i släkten. För Raoul Wallenberg existerade inget "vi och dom". Han såg bara de intressanta människorna som han tyckte berikade Stockholm. Han såg inga främlingar.

I mars 1937 dog farfar Gustaf Wallenberg. Tjugofemårige Raoul Wallenberg stod plötsligt på egna ben, med skyhöga förväntningar på sina axlar och en udda utbildning som gjorde det svårt att få jobb. Han försökte starta egna företag, men det ville sig inte riktigt. Ska man identifiera någon gemensam nämnare i Raoul Wallenbergs spretiga karriär före Budapest så är det just hur han gång på gång valde att trotsa den rådande främlings skepsisen i Stockholm. Han valde genomgående att starta bolag och arbeta tillsammans med judiska flyktingar.

Sommaren 1941 anställdes han på Mellaneuropeiska Handelsaktiebolaget, en svenskungersk firma som importerade bland annat gäss och kalkoner från Ungern. Där blev den ungersk-svenske direktören Kálmán Lauer Raoul Wallenbergs chef och kompanjon. Kálmán Lauer hade judiskt påbrå och kunde därför inte resa i det tyskockuperade Europa under kriget. Raoul Wallenberg anställdes bland annat av den anledningen. Han besökte Ungern ett par gånger under de första åren och lärde känna både staden och människorna. Givetvis hörde han berättelser om, eller såg med egna ögon, hur situationen förvärrades för de europeiska judarna.

En kväll i Stockholm gick han på en hemlig filmvisning med sin halvsyster Nina von Dardel (senare gift Lagergren). Det var brittiska ambassaden som för en utvald publik visade "Pimpernel Smith", en antinazistisk film som hade förbjudits i Sverige. Den handlade om en brittisk arkeologiprofessor som räddade judar från nazistiska koncentrationsläger.

– Det där är något jag skulle vilja göra, sa Raoul till Nina när de reste sig ur bänkarna.

I UNGERN **BODDE** vid andra världskrigets början omkring 800 000 judar. De befann sig alla i livsfara efter den tyska ockupationen av Ungern i mars 1944. Tämigen snart påbörjades förberedelserna för andra världskrigets mest omfattande massdeportation. Raoul Wallenbergs kompanjon Kálmán Lauer hade judiska släktingar kvar i hemlandet. Precis som andra ungrare bosatta i Stockholm blev han förstas väldigt orolig över händelseutvecklingen. Snart var han inrörd i diskussioner om en möjlig svensk räddningsaktion.

Liknande diskussioner fördes på amerikanska legationen* i Stockholm. USA:s regering hade i början av 1944 startat en särskild flyktingmyndighet, War Refugee Board, som så här i krigets slutskede skulle organisera räddningsaktioner för de hotade europeiska judarna. I Ungern var hjälpbehovet akut, men amerikanerna kunde inte agera själva på plats. USA deltog ju i kriget mot Tyskland, till skillnad från exempelvis Sverige. Den amerikanska strategin blev istället att söka samarbete med neutrala europeiska länder.

Fem länder fick frågan. Bara Sverige tackade ja. Av en slump råkade amerikanska ambassaden i Stockholm ha sitt kontor i samma hus på Strandvägen i Stockholm som Mellaneuropeiska Handelsaktiebolaget, där Lauer och Wallenberg arbetade. Det ena gav det andra och när amerikanske ambassadören sålde in idén om ett samarbete på svenska Utrikesdepartementet förde han fram Raoul Wallenberg som en tänkbar kandidat.

Det var bråttom. Situationen var alarmerande. De senaste veckorna hade flera hundra tusen ungerska judar deporterats från Ungern, de allra flesta direkt till gaskamrarna i Auschwitz. Snart var 31-åriga Raoul Wallenberg anställd som tillfällig diplomat vid svenska legationen i Budapest. Han hade accepterat uppdraget utan att tveka, trots att han var medveten om de stora riskerna med att bege sig till krigsfronten. Han var ogift och hade inga barn, vilket kanske bidrog till hans snabba beslut att ta ett personligt ansvar.

Raoul Wallenberg fick sitt diplomatpass och gav sig av från Sverige så snabbt han kunde. Den 9 juli 1944 var han på plats i Budapest.

Han skulle aldrig återvända till sitt hemland.

I BÖRJAN AV JULI 1944 var hela den ungerska landsbygden redan tömd på sin judiska befolkning. Den uppgift Raoul Wallenberg stod inför var att försöka rädda de judar som bodde i huvudstaden, omkring 200 000 personer.

De svenska diplomaterna på plats hade arbetat hårt hela våren för att skydda ungerska judar med svenska kopplingar. Den mest aktiva hade varit ambassadens förstesekreterare Per Anger. Han hade utfärdat många olika sorters svenska diplomatiska skyddshandlingar, både riktiga och påhittade. Flera hundra ungerska judar blev på så sätt skyddade.

När Raoul Wallenberg började arbeta tog han fram ett nytt påhittat dokument, som han kallade för det svenska skyddspasset. Han var konstnärlig och idérik och hans specialdesignade skyddspass såg väldigt professionella ut. Formulären togs fram på ett tryckeri och passen, som var nummerade, hade både foton, stämplat och underskrifter.

Den som fick ett sådant skyddspass blev inte svensk medborgare, men i tumultet i krigets Budapest uppfattades det ändå så. Andra neutrala länder tog fram liknande påhittade skyddshandlingar. Inga dokument blev dock så övertygande och därmed skyddande som Raoul Wallenbergs svenska skyddspass. Snart räknades ansökningarna om skyddspass i tusental. Poängen med alla dessa pass var egentligen inte att alla de skyddade judarna

skulle lämna Ungern och resa till Sverige. Det var ogenomfört. Poängen var i första hand att skydda dem på plats i huvudstaden.

Så småningom lyckades Wallenberg få tillstånd av tyska och ungerska myndigheter att skydda 4 500 ungerska judar med sådana pass. Men genom ett smart drag såg han och hans medarbetare till att omfattningen blev ungefär den dubbla. De skapade helt enkelt två nummerserier, alltid två pass med samma nummer. Det var förstås ett högt spel med stora risker involverade.

I OKTOBER 1944 utbröt den stora terrorn i Budapest. Adolf Hitler hade fram till dess låtit den ungerske regenten Miklós Horthy åtminstone formellt sitta kvar vid makten. Men i mitten av oktober hade tyskarna ledsnat och arresterade honom. De tillsatte istället en regering bestående av ungerska nazister från det så kallade pilkorspartiet.

Några veckor senare återupptogs deportationerna och alla Budapests judar föstes samman i ghetton. De neutrala länderna hade dock lyckats att förhandla fram ett särskilt internationellt ghetto för judar med neutrala skyddshandlingar. Där placerades omkring 35 000 personer, bland annat de omkring 9 000 ungerska judar som hade fått Raoul Wallenbergs skyddspass. Den absoluta majoriteten av Budapests judar, däremot, hamnade i det så kallade Centralghettot, där förhållandena var så vidriga att många dog av svält och sjukdomar.

Raoul Wallenberg hade under hösten byggt upp en stor organisation för sitt räddningsarbete. Det kunde han göra eftersom de judar som fick skyddspass anmälde sig frivilligt för arbete. Mot slutet hade han omkring 350 anställda och flera kontorsfilialer. De 9 000 judarna med svenska skyddspass trängdes ihop i 31 hus och blev helt beroende av Wallenbergs organisation, som gick under namnet "Svenska legationens humanitära avdelning". Raoul Wallenbergs största hjältedåd var kanske att han lyckades få sin organisation att fungera som ett effektivt företag, mitt i terrorns Budapest.

Under hösten hade han byggt upp stora livsmedelslager för de amerikanska pengarna. Nu organiserades livsmedelstransporter och matlagning i storkök i det internationella ghetton. Wallenberg såg också till att bygga upp ett svenskt sjukhus, med ett fyrtiotal frivilliga läkare som återfanns bland de skyddade judarna. Och han organiserade en egen säkerhetspolis, som tjänstgjorde dygnet runt i patruller på fyra man. Patrullerna kunde snabbt rycka ut när nazisterna slog till i brutala razzior, faktiskt även mot de påstått skyddade judarna.

Sådana razzior förekom ofta sedan pilkorspartiet hade tagit makten i oktober. Grupper av judar kunde föras till kajen av Donau, för att skjutas i ryggar och puttas ned i floden. Pilkorregeringen hotade så småningom att dränka alla judar med svenska skyddspass i Donau. I slutet av 1944 rädde en terrorns anarki i Budapest.

När massdeportationerna återupptogs i november fanns inte längre några tåg tillgängliga. 30 000 ungerska judar, både vuxna, små barn och äldre, tvingades istället marschera till fots de tjugo milen från Budapest till gränsen mot Österrike. Det var kallt och regnigt och under den flera dagar långa vandringen fick de bara några enstaka tallrikar soppa att äta. Många gick barfota i tunna sommarkläder. Snart kantades vägen av lik och deportationerna fick namnet "dödsmarschern".

* Diplomatiske representationer i andra länder hette vid den här tiden i de flesta fall legationer. Ambassad är ett senare begrepp.

En dag mot slutet av november organiserade Raoul Wallenberg och några representanter för andra neutrala legationer en transport av livsmedel med flera lastbilar längs "dödsmarschen". Tanken var att distribuera mat till de deporterade och om möjligt rädda judar med neutrala skyddshandlingar tillbaka till Budapest. Raoul Wallenberg och Per Anger reste med lastbilskonvojen i egen bil. De förfärades av vad de fick se. De genomfrusna och uthungrade deporterade fick bland annat övernatta under bar himmel på två pråmar i Donau. Många kastade sig frivilligt mot döden i det iskalla vattnet. "På en bogserbåt [...] ligger några hundra svårt sjuka människor utan tillräckligt med föda, utan mediciner, utan läkarvård och under förfärliga omständigheter. [...] Folk är så medtagna att de nästan tvingats tillbaka till djurstadiet", skrev Raoul Wallenberg efteråt, i en protest till det ungerska inrikesministeriet.

RAOUL WALLENBERGS MÅNGA räddningsaktioner retade de tyska och de ungerska nazisterna. Mest upprörd av alla var SS-officern Adolf Eichmann, organisationen bakom såväl den stora massdeportationen under våren som dödsmarschererna till österrikiska gränsen. "Jag ska låta skjuta judehunden Wallenberg" vrålade han inför några Röda Korsanställda i mitten av december. Hotet utlöste en diplomatisk konflikt mellan Tyskland och Sverige.

De sista veckorna i Budapest var Raoul Wallenberg alltid beväpnad och hade livvakter från den egna organisationen vart han gick. Som de andra svenska diplomaterna på plats räknade han dagarna till räddningen skulle komma. Det gällde att hålla ut till den sovjetiska armén nådde fram till Budapest och befriade dem alla från den nazistiska ondskan. Sovjetunionen var ju USA:s och Storbritanniens allierade i kriget mot nazi-Tyskland. Som de svenska diplomaterna såg det var Röda Armén därför per definition en vän och räddare, åtminstone i den situation de befann sig.

I mitten av januari 1945 marscherade de första sovjetiska förbanden in i Budapests östra stadsdelar. Där väntade Raoul Wallenberg. Han hade en plan. Han ville söka kontakt med generalen för den aktuella sovjetiska armédivisionen, Rodion Malinovskij, och föreslå honom ett samarbete. Tillsammans skulle ryssarna och svenskarna rädda Budapests judar och där-efter, när kriget äntligen tagit slut, hjälpas åt för att bygga upp det sargade Ungern.

Raoul Wallenberg presenterade sig för soldaterna och bad frivilligt om att bli förd till någon av deras överordnade, för att presentera planen. På ytan verkade allt frid och fröjd, men bakom kulisserna förbyttes stämningen radikalt efter några dagar. Nya signaler hade kommit från Moskva. Där betraktades ledaren för den svenska räddningsaktionen inte som en hjälte, utan som en misstänkt spion. Den 17 januari 1945 utfärdade den sovjetiske vice försvarsministern Bulganin en arresteringsorder för svenske diplomaten Raoul Wallenberg.

Detta kände Raoul Wallenberg inte till när han samma dag återvände en sista gång till sina medarbetare i Budapest, tog adjö och förklarade att han skulle resa till östra Ungern för att träffa en sovjetisk general. Kanske hade han ändå börjat undra? Innan han gav sig av för andra gången visade han nämligen sin eskort av sovjetiska militärer för en vän och sa: "Dessa är hitkommenderade för min räkning. Jag vet inte om det är för att skydda mig eller vakta mig. Jag vet inte om jag är gäst eller fånge."

Det blev ingen resa till östra Ungern. Istället transporterades Raoul Wallenberg och hans chaufför med tåg till Lubjankafängelset i Moskva.

Ingen av dem skulle någonsin återfå sin frihet.

KVAR I BUDAPEST fanns alla de ungerska judar, som hade överlevt Förintelsen tack vare Raoul Wallenbergs aktion. Det är omöjligt att exakt uppskatta hur många de var, men i sitt sista brev hem till det svenska utrikesdepartementet, den 8 december 1944, gjorde Raoul Wallenberg själv en beräkning. I de svenska husen i internationella ghetton bodde då uppskattningsvis 9 000 ungerska judar, rapporterade Wallenberg. Han skrev att han och hans medarbetare dittills, i direkta aktioner, hade lyckats rädda 2 000 personer, som annars blivit bortförda. Dessutom hade han lyckats förhandla med pilkorsarnas försvarsminister så att 15 000 judar, som var satta i tvångsarbete, fick återvända till Budapest.

En månad senare hade Wallenberg räddat ännu fler. I början av januari lyckades han till exempel fördröja nazisternas beslutade evakuering av hela det internationella ghetton, där det bodde 35 000 personer. Mot slutet påstods det ha räckt att hota med Wallenbergs namn för att stoppa nazisternas mordplaner.

Tack vare Raoul Wallenbergs personliga civilkurage och tack vare hans väldiga aktion, kunde många tusen ungerska judar räddas från säker död till fortsatt liv. Men när han själv råkade illa ut var det ingen som ryckte ut för att hjälpa honom.

Många har ärat Raoul Wallenberg och hans gärning genom åren. År 1981 blev svensken Raoul Wallenberg den förste amerikanske hedersmedborgaren efter Winston Churchill. Han är numera hedersmedborgare också i Israel, Kanada, Ungern och Australien. Ingen svensk har förärats så många statyer världen över. Ingen svensk medborgare har så många skolor, gator och torg uppkallade efter sig i andra länder.

Det är en skam att vi fortfarande svävar i ovisshet om hans öde.

Texten är skriven av författaren och journalisten Ingrid Carlberg. Hennes biografi om Raoul Wallenberg, *Det står ett rum här och väntar på dig ...* (Norstedts, 2012) tilldelades Augustpriset för bästa svenska fackbok 2012 samt belönades av Svenska Akademin med Axel Hirschs pris 2013, för "levnadsteckning av högt konstnärligt och kulturhistoriskt värde".

TILL LÄRAREN

FN:S ALLMÄNNA FÖRKLARING OM DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA

Artikel 2: Frihet från diskriminering

Artikel 3: Rätt till liv, frihet och personlig säkerhet

Artikel 9: Frihet från godtyckliga gripanden och utvisning

Artikel 10: Rätt till en rättvis offentlig rättegång

ÖVERGRIPANDE FRÅGESTÄLLNINGAR

- Vem var Raoul Wallenberg och vad gjorde han?
- Hur kan vi lära av och agera som Raoul Wallenberg?
- Hur såg Förintelsen ut i Ungern?
- Vad hände i Ungern under det andra världskriget?

INNEHÅLLSMÅL

Genom att arbeta med övningarna ges eleven möjlighet att:

- Resonera kring ord och begrepp som har med mänskliga rättigheter att göra
- Veta vad som hände Raoul Wallenberg och vad han bidragit med för arbetet med mänskliga rättigheter
- Lära om Förintelsen i Ungern

CENTRALA ORD OCH BEGREPP

- Civilkurage
- Förintelsen
- Folkmord
- Antisemitism
- Skyddspass
- Medborgarskap
- Diplomati
- Tyst diplomati

ELEVAKTIVITETER

JAG EN HJÄLTE!

Många av oss drömmer om att bli en hjälte. Skriv en berättelse om dig själv som hjälte. Dessa punkter kan vara ett stöd i din berättelse:

- Vad skulle du göra?
- Var skulle du vara?
- Vem skulle du hjälpa?
- Vilka skulle du få hjälp av?
- Har du någon fiende/några fiender – i så fall, vilka?
- Texten ska inledas med *När jag var en hjälte ...*

Redovisa genom att läsa upp berättelserna i klassen.

FÖREBILDER

Andra människors handlingar kan inspirera oss att fatta nya beslut och ändra inriktning på våra liv. Det handlar främst om människor vi känner och som står oss nära men det kan även vara människor vi aldrig träffat. Ja, till och med fiktiva figurer kan vara en källa till inspiration.

Fundera med pennan:

- Finns det personer som har ändrat ditt sätt att tänka och handla? I så fall vem och hur?

Redovisa i grupp:

- Presentera ert resultat ovan för varandra.
- Jämför likheter och skillnader i era förebilder.
- Vad kännetecknar en förebild. Diskutera er fram till de fyra viktigaste egenskaper en förebild ska ha.

Undersök:

Elsa Brändström var sjuksköterska under det första världskriget och en stor hjälte för Raouls mamma Maj.

Ta reda på mer om Elsa Brändström, vem hon var och vad hon gjorde som gav henne hjältestatus. Kan föräldrars hjältar också "ärvas" av barnen?

Gå vidare:

"Detta är något jag skulle vilja göra" sa Raoul efter att tillsammans med sin syster Nina på hösten 1942 sett filmen *Pimpernell Smith*.

- Ta reda på vad filmen handlar om.
- Filmen visades i hemlighet i Stockholm, varför?
 - Leta upp samtida recensioner eller artiklar om filmen. Leta på webben och på Kungliga biblioteket.
- Se filmen
 - Vad var det i filmen som inspirerade Raoul?

VAD HANDLAR BERÄTTELSEN OM?

Läs berättelsen om Raoul Wallenberg. Besvara frågorna enskilt och reflektera kring dem i grupp:

- Vem var Raoul?
- Varför åkte Raoul till Budapest?
- På vems uppdrag åkte han och vilka var hans arbetsuppgifter?
- Vad var ett skyddspass? Vilken betydelse hade de?
- Sammanfatta de faktorer som presenteras och som förklarar varför han valde att agera som han gjorde.
- Varför kom han aldrig hem igen?

ANALYSERA ROLLERNA I BERÄTTELSEN

Vilka roller, offer, förövare, åskådare och försvarare, finns med i berättelsen och hur förhåller de sig till varandra? Använd analysmodellen på [sidan 9](#) i *Mod utan gränser*.

www.rfkcenter.fryshuset.se/files/2013/09/Mod-utan-granser-Kompendium-Bli-en-forsvarare.pdf

I likhet med Raoul Wallenberg kan du också bli en aktiv försvarare. Använd guiden på [sidan 10](#) i *Mod utan gränser*, "Tio tips för att bli en aktiv försvarare", på den samhällsfråga som är angelägen för dig.

www.rfkcenter.fryshuset.se/files/2013/09/Mod-utan-granser-Kompendium-Bli-en-forsvarare.pdf

"INGEN SLIPPER HÅR IN"

Raoul Wallenberg hade kontakt med och arbetade vid flera tillfällen tillsammans med judiska flyktingar i Stockholm. En hållning som kanske inte var den typiskt svenska under denna tid.

Arbeta i grupp:

- Ta reda på vad antisemitism är
- Diskutera: Finns det antisemitism i Sverige idag och i så fall varför?

Undersök:

- Hur såg den svenska invandringspolitiken ut under 1930-talet? Vilka fick och vilka fick inte komma hit?
- Fick judarna komma hit då förföljelserna började efter att Hitler kom till makten 1933?
- Vad var Bollhusmötet i Uppsala 1939?
- Vad kan orsakerna ha varit till den negativa inställningen till judisk invandring under 1930-talet?

Gå vidare:

Undersök vad som hände med de ockuperade grannländernas, Norges och Danmarks, judiska befolkningar. Spelade Sverige någon roll där och i så fall vilken?

UNGERN UNDER WW2

Ungern var en av Nazitysklands allierade och styrdes av den konservativa nationalistiska riksföreståndare Miklós Horthy.

Undersök:

- Vad hände i Ungern under det andra världskriget? Gör en sammanfattning.
- Varför fanns judarna kvar i Ungern när de redan deporterats och mördats i de länder Nazityskland kontrollerade?
- Hur gick det till när de ungerska judarna deporterades, vem fattade beslutet, vem utförde det och så vidare?
- Vilka var Pilkorsarna och vad stod de för?

Gå vidare:

Det finns stark kritik mot Ungerns regering i dag. Varför det? Finns det kopplingar mellan det som händer idag och det som hände under det andra världskriget?

DE RÄDDADE

Många tusen personer har Raoul Wallenberg tacka för sitt liv. Ta reda på lite mer om någon av dem samt hur de beskriver Raoul och det som hände. Här följer två exempel på räddade som fortfarande lever; Alice Korányi och Judith Kopstein. Alice bor för övrigt i Stockholm.

En annan metod är att söka på webben med lämpliga sökord, till exempel "personer räddade av Raoul Wallenberg". Som alltid viktigt att vara källkritisk till den information man använder.

RÄDDARNA

Det fanns de, som med risk för sitt eget liv, hjälpte judar undan nazisterna. Något om de som trots de stora riskerna hjälpte judar.

Fundera med pennan i hand:

- Vad tror du i första hand utmärkte den som hjälpte andra trots faran för sig själv?

Flera av dessa räddare har belönats i efterhand. På Yad Vashem, det stora forskningscentret och museet i Israel utser man *the Righteous Among the Nations*.

Undersök:

- Vad innebär det? Vad krävs för att få denna utmärkelse
- Lär dig mer om någon av dessa personer:
 - Vem hen var?
 - Vad hen gjorde och om det finns något om varför?
 - Vilka konsekvenser fick hens ingripande?
- Redovisa genom att berätta för varandra om den ni undersökt. Kan göras med hjälp av kortfilm, powerpoint eller liknande.

TYST DIPLOMATI

Den svenska regeringen insats för att försöka få reda på vad som egentligen hänt Raoul har fått mycket kritik. De finns de som menar att om den svenska regeringen handlat kraftfullare så hade han kanske släppts från Sovjetunionen.

Undersök:

- Vad gjorde den svenska regeringen, de närmsta åren efter kriget, får att få klarhet i vad som hänt Raoul Wallenberg?
- Varför har de fått kritik? Vad anser de kritiska att regeringen borde gjort istället?

Gå vidare:

Det händer fortfarande idag att svenska medborgare "försvinner" utomlands:

- Vilket ansvar har den svenska regeringen för svenska medborgare i utlandet?
- I förhandlingar med andra stater, terrorister med flera talar man ofta om "tyst diplomati". Vad är det och varför använder man sig av denna metod?
- Undersök något aktuellt fall och se om det går att få fram information om hur förhandlingarna gick till. Tre exempel på aktuella fall är:
 - Martin *Schibbye* och Johan *Persson* som fångslades i Etiopien
 - Magnus *Falkehed* och Niclas *Hammarström* som kidnappades i Syrien
 - Isaac *Dawit* som fortfarande sitter fångslad i Eritrea

MATERIAL

Raoul Wallenberg Academy

Här finns det information om Raoul Wallenberg, om RWA:s ledarskapsutbildningar som erbjuds gymnasieskolor samt om hur man kan engagera sig för att skapa en positiv samhällsutveckling.

www.raoulwallenberg.se

Om detta må ni berätta, finns att beställa kostnadsfritt från Forum för levande historia. Deras webbplats kan också vara till hjälp i arbetet, det finns bland annat material om Raoul Wallenberg där:

www.levandehistoria.se

United States Holocaust Museum. Här finns massor av material kring Förintelsen.

www.ushmm.org

FILMER OM RAOUL WALLENBERG:

- 2012
Raoul Wallenbergs krig,
regissör Gregor Nowinski i samarbete med Bengt Jangfeldt, dokumentär.
- 2012
Wallenbergs skugga,
regissör Per Forsgren och Staffan Julén, dokumentär.
- 2006
Raoul Wallenberg, L'Ange de Budapest,
regissör Marcel Collet, dokumentär.
- 2005
Der Fall Raoul Wallenberg,
regissör Klaus Dexel, dokumentär.
- 2004
Dead Men's Secrets
– *Whatever Happened To Raoul Wallenberg?*
The History Channel, dokumentär.
- 2001
Searching for Raoul Wallenberg,
regissör Robert L. Kimmel, dokumentär.
- 1994
Wallenberg, Autopsie d'une disparition,
regissör Jean-Charles Deniau, dokumentär.
- 1990
God afton, Herr Wallenberg (Good Evening, Mr. Wallenberg),
regissör Kjell Grede, dramadokumentär.
Biopic.
Till denna film finns det en handledning för skolan på Svenska filminstitutets webbplats: www.sfi.se/sv/filmiskolan
- 1985
Wallenberg: A Hero's Story,
director Lamont Johnson, dramadokumentär.

För filmer om Förintelsen se tips i artikel om Eli Wiesel.

<http://rfkcenter.fryshuset.se/files/2013/09/Mod-utan-granser-Kompendium-Elie-Wiesel1.pdf>

LITTERATURTIPS

- Eli Wiesel drabbades också av Förintelsen. Det kan vara bra att läsa om honom och göra någon av de övningar som finns kopplade till hans berättelse.
www.rfkcenter.fryshuset.se/files/2013/09/Mod-utan-granser-Kompendium-Elie-Wiesel.pdf
- "Det står ett rum här och väntar på dig", av Ingrid Carlberg (Nordstedts)
- "Raoul Wallenberg – en biografi", av Bengt Jangfeldt (W&W)
- "Raoul Wallenbergs sista dagar", av Alex Kershaw (Natur & Kultur)
- "Förintelsens röda nejlika", Ulf Zander (Forum för levande historia)

Titlarna ovan är utkomna de senaste åren.

För en mer fullständig lista se här:

www.raoul-wallenberg.eu/references/books-about-raoul-wallenberg

”TACK VARE RAOUL WALLENBERGS
PERSONLIGA CIVILKURAGE OCH TACK
VARE HANS VÄLDIGA AKTION, KUNDE
MÅNGA TUSEN UNGERSKA JUDAR
RÄDDAS FRÅN SÄKER DÖD TILL
FORTSATT LIV. MEN NÄR HAN SJÄLV
RÅKADE ILLA UT VAR DET INGEN SOM
RYCKTE UT FÖR ATT HJÄLPA HONOM.”

Mod utan gränser – människorättsförsvarare som förändrar vår värld

Originalalets titel: *Speak Truth To Power – Human Rights Defenders Who Are Changing Our World* (2000)

Författare: Kerry Kennedy

Författare: Ingrid Carlberg

Projektansvarig Speak Truth To Power: John Heffernan

Projektledare Sverige: Kajsa Wiktorin och Katja Wahlström

Redaktör: Kajsa Wiktorin

Texten är bearbetad och omarbetad av Mats Andersson och Ludvig Myrenberg för att följa den svenska läroplanen

© Text Kerry Kennedy

© Text Ingrid Carlberg

Grafisk form: Jennifer Kakalettris och Conny Lindström

Projektet genomförs med stöd från Svenska PostkodLotteriet.

- **Besök vår svenska hemsida:** rfkhumanrights.fryshuset.se
- **Besök RFK Human Rights hemsida:** rfkhumanrights.org/sweden
- **Följ oss på Twitter:** [@STTP_Sweden](https://twitter.com/STTP_Sweden)
- **Följ oss på Instagram:** [rfksweden](https://www.instagram.com/rfksweden)
- **Lägg till oss på Facebook:** [SpeakTruthToPower](https://www.facebook.com/SpeakTruthToPower)
- **Se klipp på YouTube:** [youtube.com/RFKHumanrightsComm](https://www.youtube.com/RFKHumanrightsComm)

WASHINGTON

1300 19th St, NW
Suite 750
Washington, DC 20036
Phone: 202.463.7575
Fax: 202.463.6606
rfkhumanrights.org

NEW YORK

515 Madison Avenue
Suite 718
New York, NY 10022
Phone: 917.284.6355
Fax: 347.426.2201
RFKCenter.org

EUROPE

Via Ghibellina 12/a
50122 Firenze, Italia
Phone: +39.055.5389250
Fax: +39.055.5383602
www.rfkennedyeurope.org

SWEDEN

Speak Truth To Power at Fryshuset
Mårtendalsgatan 2-8
120 30 Stockholm, Sweden
Phone: +46.8.6917600
rfkhumanrights.fryshuset.se